Journal of Buddhist Education and Research
JBER ISSN: 2586-9434 (Print) No. S1 (May-July 2026)

Research Paper
JBER Scope: Social Sciences

ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

An Analytical Study of the Cultural Values of the Bun Bang Fai Festival in Ban Phon Subdistrict, Kham Muang District, Kalasin

คชายุทธ พรรธนประเทศ[1*], พระครูวุฒิธรรมสาร[2]

[1,2]มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

Kachayut Phanthatanaprathet[1], PhrakhruWuddhidhammasara[2]
[1,2]Mahamakut Buddhist University Isan Campus
✉:* Day.san@gmail.@gmail.com

Received: 20 June 2026; Revised: 23 July 2026; Accepted: 30 July 2026
© The Author(s) 2026

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง "ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์" มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีคุณค่าประเพณี 2) เพื่อศึกษาประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ และ 3) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบผสม ระหว่างการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) กับการวิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 15 รูป/คน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ พระภิกษุผู้นำจิตวิญญาณ 5 รูป ผู้นำชุมชนและผู้ประกอบการ 5 คน และประชาชนผู้มีส่วนร่วมในประเพณี 5 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดการวิจัย คือ คุณค่าของประเพณี 5 ด้าน (ด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมืองการปกครองท้องถิ่น และด้านการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรม) ในแต่ละด้านพิจารณาผ่านคุณค่า 3 ระดับ คือ คุณค่าในตนเอง คุณค่าทางสังคม และคุณค่าสากล ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดทฤษฎีคุณค่าประเพณี ประเพณีเป็นแบบแผนความประพฤติที่กลุ่มชนในสังคมยึดถือและสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ส่วนคุณค่าเป็นสิ่งที่มนุษย์และสังคมเห็นว่าพึงปรารถนาและใช้เป็นเกณฑ์กำหนดพฤติกรรมและการดำเนินชีวิต ซึ่งจำแนกได้ 3 ระดับ ได้แก่ คุณค่าในตนเอง คุณค่าทางสังคม และคุณค่าสากล 2) ประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลโพน หรือที่รู้จักในนาม บุญบั้งไฟแพรวา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ซึ่งบูรณาการความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับภูมิปัญญาการทอผ้าไหมแพรวาอันเป็นหัวใจทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ประเพณีนี้มีพัฒนาการจากพิธีกรรมขอฝนตามความเชื่อเรื่องพญาแถน สู่การเป็นส่วนหนึ่งของบุญประเพณีทางพระพุทธศาสนา และยกระดับสู่การเป็นทุนทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ที่ใช้ผ้าไหมแพรวาเป็นสื่อแสดงอัตลักษณ์ของชุมชนในปัจจุบัน 3) คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ครอบคลุมคุณค่าทางประเพณีทั้ง 5 ด้าน ดังนี้ (1) ด้านจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจสร้างศรัทธาและขวัญกำลังใจและเสริม

ความรู้สึกผูกพันกับบรรพบุรุษและอัตลักษณ์ของชุมชน (2) ด้านเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการหมุนเวียนรายได้ภายในชุมชนและกระจายสู่กลุ่มอาชีพต่าง ๆ บนฐานของความสัมพันธ์และน้ำใจ (3) ด้านสังคม เป็นกลไกสร้างความสามัคคี เชื่อมความสัมพันธ์ข้ามรุ่น และรักษาบรรทัดฐานของชุมชนโดยไม่ต้องอาศัยการบังคับ (4) ด้านการเมืองการปกครองท้องถิ่น เป็นเวทีบ่มเพาะผู้นำและฝึกการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชุมชน และ(5) ด้านการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรม เป็นแหล่งถ่ายทอดภูมิปัญญา ภาษา และลำผญาของชาวผู้ไทยจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสามกลุ่มมีความเห็นสอดคล้องกันต่อคุณค่าของประเพณี อันสะท้อนว่าคุณค่าเหล่านี้ดำรงอยู่จริงและมีรากฐานมั่นคงในวิถีชีวิตของชุมชน

คำสำคัญ: คุณค่า, ประเพณีบุญบั้งไฟ, ชาวผู้ไทย, ตำบลบ้านโพน

Abstract

The objectives of this thesis were (1) to study the concepts and theories concerning values and traditions; (2) to investigate the Bun Bang Fai Festival in Ban Phon Subdistrict, Kham Muang District, Kalasin Province; and (3) to analyze the cultural values embedded in the Bun Bang Fai Festival of Ban Phon Subdistrict, Kham Muang District, Kalasin Province. This study employed a qualitative research approach integrating documentary research and field research. Field data were collected through in-depth interviews with fifteen key informants selected by purposive sampling. The informants were divided into three groups: five Buddhist monks serving as spiritual leaders, five community leaders and local entrepreneurs, and five local residents actively involved in the festival. Data were analyzed using descriptive and analytical methods based on a conceptual framework consisting of five dimensions of cultural values: psychological value, economic value, social value, local political and administrative value, and cultural transmission and preservation value. Each dimension was further interpreted through three levels of value: intrinsic value, social value, and universal value. The findings revealed the following 1) Concepts and Theories of Traditional Values: Tradition refers to a pattern of behavior, practices, and customs that are collectively accepted and transmitted from one generation to another, thereby becoming part of a society's cultural heritage. Value, on the other hand, refers to desirable qualities, principles, or standards that individuals and societies regard as meaningful and worthy, serving as guidelines for behavior and ways of life. Values can be categorized into three levels: intrinsic value, social value, and universal value. 2) The Bun Bang Fai Festival of Ban Phon Subdistrict: The Bun Bang Fai Festival, locally known as the Phraewa Rocket Festival, represents a distinctive cultural heritage of the Phu Thai ethnic community. The festival integrates indigenous beliefs with the traditional wisdom of Phraewa silk weaving, which constitutes a significant economic and social foundation of the community. Historically, the festival evolved from a rainmaking ritual associated with the belief in Phaya Thaen, the deity of rain and fertility, into a Buddhist merit-making tradition. In contemporary society, it has further developed into a form of creative cultural capital that utilizes Phraewa silk as a symbolic medium for expressing and promoting the cultural identity of the community. 3) The Cultural Values of the Bun Bang Fai Festival in Ban Phon Subdistrict, Kham Muang District, Kalasin Province: The festival embodies cultural values across five dimensions. (1) Psychological Value: It serves as a source of spiritual support, fostering faith, morale, and a sense of attachment to ancestors and community identity. (2) Economic Value: It stimulates local economic circulation and distributes income among various occupational groups through networks of social relationships, reciprocity, and community generosity. (3) Social Value: It functions as a mechanism for strengthening social cohesion, fostering intergenerational relationships, and maintaining communal norms without

reliance on formal coercion. (4) Local Political and Administrative Value: It provides a participatory arena for leadership development and community involvement in local decision-making processes. (5) Cultural Transmission and Preservation Value: It serves as a medium for transmitting indigenous knowledge, language, oral traditions, and the poetic expressions of the Phu Thai people from one generation to the next. The perspectives expressed by all three groups of key informants were highly consistent, indicating that these values genuinely exist and remain deeply rooted in the everyday life and cultural practices of the community.

Keyword: Value, Bun Bang Fai Festival, Phu Thai Ethnic Group, Ban Phon Subdistrict

1. บทนำ

ประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นหนึ่งในประเพณีที่สำคัญของชาวไทยอีสานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีที่มาจากตำนานและนิทานพื้นบ้านเรื่องพญาคันคาก และ ผาแดงนางไอ่ ที่ได้กล่าวถึงความเชื่อของชาวบ้านที่มีต่อพญาแถนว่าเป็นเทพเจ้าแห่งฝน มีหน้าที่ควบคุมดูแลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล การจุดบั้งไฟขึ้นไปบนท้องฟ้าเป็นวิธีการที่ชาวบ้านใช้แสดงความเคารพนับถือพญาแถนเพื่อขอบันดาลให้ฝนตกต้องลงมาตามฤดูกาล พญาแถน หรือ แถน คือ เทวดา เมื่อมีแถนก็จะถือว่า ฟ้า ฝน และลมเกิดขึ้นได้ด้วยอิทธิพลของแถน เชื่อกันว่าหากปีใดที่ชาวบ้านมิได้ร่วมกันจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟขึ้น จะส่งผลให้ไม่มีฝนตกลงมายังโลกมนุษย์ เกิดภัยพิบัติและความแห้งแล้ง ชาวบ้านไม่สามารถทำการเกษตรได้ แต่ถ้าหากปีใดที่มีการจัดประเพณีบุญบั้งไฟ จะส่งผลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และมีน้ำเพียงพอสำหรับใช้ทำการเกษตร ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าหากสามารถทำให้แถนโปรดปรานได้ ก็จะทำให้ชาวบ้านประสบพบเจอกับความสงบสุขด้วยเช่นกัน ความเชื่อดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านนิยมจัดประเพณีบุญบั้งไฟขึ้นเป็นประจำทุกปีเพื่อแสดงความเคารพนับถือต่อพญาแถน (พิกุล มีมานะ, สัญญา เคณาภูมิ, และสนุก สิงห์มาตร, 2566) อีกทั้งสังคมอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรม น้ำ เป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญมาก การจัดประเพณีบุญบั้งไฟขึ้นมานั้นนอกจากจะทำเพื่อบูชาพญาแถนแล้ว ในอีกแง่หนึ่งก็จัดขึ้นมาเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวบ้านก่อนที่จะเริ่มต้นฤดูกาลทำนาตามความเชื่อที่ว่า หากปีใดที่มีการบูชาพญาแถนจะทำให้การทำนาในปีนั้น ๆ ได้รับผลตอบแทนที่ดีตามไปด้วย

ประเพณีบุญบั้งไฟบ้านโพน ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีลักษณะโดดเด่นแตกต่างจากประเพณีบุญบั้งไฟในพื้นที่อื่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย (ภูไท) ที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดจากบรรพบุรุษไว้ได้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะภูมิปัญญาการทอผ้าไหมแพรวา ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญและเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนผู้ไทยบ้านโพน (Museum Thailand, 2567) ผ้าไหมแพรวาของบ้านโพนได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในฐานะผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนภูมิปัญญา ความประณีต และอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย อีกทั้งยังได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indication: GI) ของจังหวัดกาฬสินธุ์ อันเป็นการรับรองถึงคุณภาพและแหล่งกำเนิดที่มีลักษณะเฉพาะ ส่งผลให้ผ้าไหมแพรวากลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการท่องเที่ยวของชุมชน ด้วยบริบททางวัฒนธรรมดังกล่าว ประเพณีบุญบั้งไฟของบ้านโพนจึงมิได้เป็นเพียงพิธีกรรมตามความเชื่อเรื่องพญาแถนและการขอฝนเพื่อความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตรเท่านั้น หากแต่ยังเป็นพื้นที่แห่ง

การแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยผ่านการแต่งกาย การฟ้อนรำ การประดับตกแต่งขบวนแห่ และการนำผ้าไหมแพรวาเข้ามาเป็นองค์ประกอบสำคัญของกิจกรรมภายในงาน จนได้รับการเรียกขานว่า “บุญบั้งไฟแพรวา” ซึ่งสะท้อนการบูรณาการระหว่างความเชื่อ ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน นอกจากนี้ ประเพณีบุญบั้งไฟแพรวามิได้ทำหน้าที่เพียงรักษาขนบธรรมเนียมดั้งเดิมของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน และเป็นช่องทางในการเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมสู่สาธารณชน อันนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

จากความสำคัญที่กล่าวมาข้างต้น ประเพณีบุญบั้งไฟบ้านโพน ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ มิได้เป็นเพียงพิธีกรรมขอฝนตามคติความเชื่อดั้งเดิมเท่านั้น หากแต่เป็นประเพณีที่บูรณาการความเชื่อ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และภูมิปัญญาการทอผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทยเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน จนก่อเกิดคุณค่าหลายด้าน ของความเชื่อ พิธีกรรม การเปลี่ยนแปลง และการท่องเที่ยวอยู่บ้างแล้ว แต่การศึกษาในครั้งนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์ คุณค่าของประเพณีบุญบั้งไฟอย่างเป็นระบบและครบทุกด้าน โดยเจาะจงบริบทเฉพาะของชุมชนผู้ไทยบ้านโพนซึ่งผูกโยงประเพณีเข้ากับภูมิปัญญาผ้าไหมแพรวานั้น ยังมีอยู่อย่างจำกัด อันเป็นช่องว่างทางวิชาการที่สมควรได้รับการเติมเต็ม ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัย ทำการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยเริ่มจากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีคุณค่าประเพณี ศึกษาลักษณะและพัฒนาการของประเพณีบุญบั้งไฟในพื้นที่ และวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีด้านต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ชัดเจนและเชื่อถือได้ อันจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและวงวิชาการ ในการอนุรักษ์ สืบทอด และพัฒนาประเพณีบุญบั้งไฟให้คงคุณค่าดั้งเดิมควบคู่กับการปรับตัวเข้ากับบริบทสมัยใหม่ได้อย่างสมดุลและยั่งยืนสืบไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีคุณค่าประเพณี

2.2 เพื่อศึกษาประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

2.3 เพื่อวิเคราะห์คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพแบบผสม คือ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการวิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

3.1 การรวบรวมข้อมูล

1) ศึกษารวบรวมข้อมูล ทำการศึกษาตำรา หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ บทความวิชาการ บทความวิจัย งานเขียนที่เกี่ยวข้องทั่วไป โดยอาศัยแหล่งข้อมูลสำคัญจากห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และข้อมูลจากเทศบาลตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ และทำการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้เครื่องมือเป็นแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ซึ่งเครื่องมือและข้อคำถามผ่านการตรวจประเมินความสอดคล้อง (IOC) ของขอคำถามในแบบสัมภาษณ์โดยมีผลการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่านผลการประเมิน IOC อยู่ที่ระดับ 1.00 และผู้วิจัยได้นำเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ไปขอจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ซึ่งได้หนังสือรับรองจากคณะกรรมการวิจัยในมนุษย์ วิทยาลัยสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดยะลา รหัสจริยธรรมการวิจัยที่ SCPHYLIRB-2569/278

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

1) นำข้อมูลที่ได้มาจากเอกสารที่ทำการศึกษาจาก ตำรา หนังสือ งานวิจัย ดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ เอกสาร บทความวิชาการ และบทความวิจัย งานเขียนที่เกี่ยวข้องทั่วไป มาทำการแยกแยะ จัดประเภท ตามความเหมาะสมกับเนื้อหาที่วิจัย

2) ศึกษาข้อมูลที่ได้จากการแยกแยะ จัดประเภท มาอธิบายให้ความหมายตามความเหมาะสมกับเนื้อหาที่วิจัย

3) ศึกษาข้อมูลที่ได้จากการแยกแยะ จัดประเภท ให้ความหมาย นำไปเขียนลงในบทต่าง ๆ ตามความสอดคล้องและเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย

4) ศึกษาข้อมูลที่ได้มาจากการแยกแยะ จัดประเภท ให้ความหมาย ที่เขียนลงในบทต่าง ๆ มาศึกษาศึกษาวิเคราะห์คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ พร้อมทั้งสรุปและเสนอแนวความคิดประกอบกับทัศนะของผู้วิจัยสืบต่อไป

3.3 การนำเสนอผลงานการวิจัย ในศึกษาวิเคราะห์คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ครั้งนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการวิจัยตามลำดับขั้นตอนด้วยวิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ตามความเหมาะสมกับเนื้อหาสาระในบทต่าง ๆ ตามลำดับขั้นตอน และนำเสนอผลการวิจัย

4. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยขอนำเสนอผลการวิจัยเป็นลำดับต่อไปนี้

4.1 ผลการศึกษาแนวคิดทฤษฎีคุณค่าประเพณี พบว่า คุณค่าและประเพณีสามารถจำแนกออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ คุณค่าในตนเอง คุณค่าทางสังคม และคุณค่าสากล ซึ่งคุณค่าประเพณีเป็นแบบแผนการปฏิบัติที่สังคมยอมรับร่วมกันและสืบทอดต่อเนื่องจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนและสังคม ประเพณีมิได้มีความสำคัญเพียงในฐานะกิจกรรมทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นกลไกในการถ่ายทอดความเชื่อ ค่านิยม อัตลักษณ์ และภูมิปัญญาของชุมชนให้ดำรงอยู่สืบไป สำหรับประเพณี

บุญบั้งไฟซึ่งเป็นหนึ่งในฮีตสิบสองของชาวอีสานนั้น มีพัฒนาการจากความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการขอฝนและการบูชาพญาแถน ก่อนที่จะผสมผสานเข้ากับหลักพระพุทธศาสนาและกลายเป็นประเพณีสำคัญที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชุมชนเกษตรกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเพณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ ศาสนา และสังคมอย่างเป็นองค์รวม จากการสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสรุปได้ว่า คุณค่าของประเพณีบุญบั้งไฟสามารถพิจารณาได้ใน 3 ระดับ ได้แก่ คุณค่าในตนเอง คุณค่าทางสังคม และคุณค่าสากล และปรากฏผ่านคุณค่า 5 ด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมืองการปกครองท้องถิ่น และด้านการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรม

4.2 ผลการศึกษาประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ประเพณีบุญบั้งไฟตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ หรือที่ชุมชนเรียกว่า บุญบั้งไฟแพรวา เป็นประเพณีสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยที่สืบทอดต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน และเป็นส่วนหนึ่งของฮีตสิบสองซึ่งเป็นระบบประเพณีประจำปีของชาวอีสาน ประเพณีดังกล่าวมีรากฐานมาจากความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับพญาแถนและการขอฝนเพื่อความอุดมสมบูรณ์ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ก่อนที่จะมีการผสมผสานเข้ากับหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จนกลายเป็นประเพณีที่มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนในปัจจุบัน ลักษณะเด่นของประเพณีบุญบั้งไฟตำบลโพน คือ การผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมของชาวผู้ไทยกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยเฉพาะภูมิปัญญาการทอผ้าไหมแพรวา ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของตำบลโพน ทำให้การจัดงานบุญบั้งไฟมีความแตกต่างจากพื้นที่อื่น ทั้งในด้านการแต่งกาย การจัดขบวนแห่ การแสดงศิลปวัฒนธรรม และการนำผ้าไหมแพรวามาใช้เป็นส่วนประกอบสำคัญในกิจกรรมต่าง ๆ ภายในงาน จนได้รับการเรียกขานว่า “บุญบั้งไฟแพรวา” นอกจากนี้ ประเพณีบุญบั้งไฟยังเป็นพื้นที่สำคัญในการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยตำบลโพน ทั้งในด้านภาษา การแต่งกาย ดนตรีพื้นบ้าน การฟ้อนรำ ลำผญา และภูมิปัญญาท้องถิ่น อันสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนอย่างใกล้ชิด โดยสรุป ประเพณีบุญบั้งไฟตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นประเพณีที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธศาสนา และได้รับการสืบทอดต่อเนื่องผ่านวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยจนกลายเป็นอัตลักษณ์สำคัญของชุมชน ทั้งยังเป็นกลไกในการธำรงรักษาวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้ดำรงอยู่สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

4.3 ผลการวิเคราะห์คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ประเพณีบุญบั้งไฟตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นประเพณีที่มีคุณค่าครอบคลุมทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมืองการปกครองท้องถิ่น และด้านการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรม โดยในแต่ละด้านปรากฏคุณค่าทั้ง 3 ระดับ คือ คุณค่าในตนเอง คุณค่าทางสังคม และคุณค่าสากล ด้านจิตใจ พบว่า ประเพณีบุญบั้งไฟมีคุณค่าในตนเองในฐานะที่เป็นศูนย์รวมความเชื่อ ความศรัทธา และขวัญกำลังใจของชุมชน ช่วยสร้างความผูกพันกับบรรพบุรุษและอัตลักษณ์ของชาวผู้ไทยบ้านโพน ในระดับคุณค่าทางสังคม ประเพณีเป็นพื้นที่สร้างประสบการณ์ร่วม ความทรงจำร่วม และความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในชุมชน ส่วนในระดับคุณค่าสากล ประเพณีสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

และความต้องการทางจิตวิญญาณที่ปรากฏร่วมกันในหลายสังคมและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ พบว่า ประเพณีบุญบั้งไฟก่อให้เกิดการสร้างอาชีพ รายได้ และการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจภายในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มช่างทำบั้งไฟ ผู้ประกอบการ และผู้ผลิตสินค้าทางวัฒนธรรม ในระดับคุณค่าทางสังคม ประเพณีส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจ การแบ่งปันทรัพยากร และการกระจายรายได้ภายในชุมชน ส่วนในระดับคุณค่าสากล ประเพณีมีศักยภาพในการต่อยอดสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการสร้างมูลค่าจากทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ด้านสังคม พบว่า ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความสามัคคี การทำงานร่วมกัน และการเรียนรู้บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในชุมชน ในระดับคุณค่าทางสังคม ประเพณีช่วยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัย ลดช่องว่างทางสังคม และสร้างเครือข่ายความร่วมมือภายในและภายนอกชุมชน ส่วนในระดับคุณค่าสากล ประเพณีสะท้อนการอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานของความเคารพซึ่งกันและกัน การมีส่วนร่วม และการยอมรับความหลากหลายของผู้คนในสังคม ด้านการเมืองการปกครองท้องถิ่น พบว่า ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นพื้นที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน ฝึกทักษะการบริหารจัดการ และสร้างกระบวนการตัดสินใจร่วมกันของประชาชน ในระดับคุณค่าทางสังคม ประเพณีส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรต่าง ๆ และการบริหารจัดการกิจกรรมส่วนรวม ส่วนในระดับคุณค่าสากล ประเพณีสะท้อนบทบาทของชุมชนในการจัดการตนเองและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น ด้านการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรม พบว่า ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนผู้ไทยบ้านโพน ทั้งในด้านภาษา การแต่งกาย การฟ้อนรำ ลำผญา และการทำบั้งไฟ ในระดับคุณค่าทางสังคม ประเพณีทำหน้าที่เป็นกลไกในการถ่ายทอดองค์ความรู้จากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ผ่านครอบครัว ชุมชน และสถาบันการศึกษา ส่วนในระดับคุณค่าสากล ประเพณีสะท้อนความสำคัญของการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัย

5. อภิปรายผล

จากผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัยซึ่งพบว่าคุณค่าของประเพณีประกอบด้วย 3 ระดับ คือ คุณค่าในตนเอง คุณค่าทางสังคม และคุณค่าสากล และประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ หรือบุญบั้งไฟแพรวา เป็นมรดกของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยที่บูรณาการความเชื่อเรื่องพญาแถนเข้ากับหลักพุทธศาสนาและภูมิปัญญาการทอผ้าไหมแพรวา ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ที่จำแนกคุณค่าออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้

คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟด้านจิตใจ ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีบุญบั้งไฟสร้างและรักษาความเชื่อความศรัทธา และขวัญกำลังใจของชาวผู้ไทยบ้านโพน ทั้งยังช่วยบรรเทาความวิตกกังวลต่อความไม่แน่นอนของฟ้าฝนก่อนฤดูเพาะปลูก สอดคล้องกับ ดนัย ไชยโยธา (2538) ที่กล่าวไว้ว่าความเชื่อเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดเป็นมรดกของสังคม โดยการสืบทอดนั้นขึ้นอยู่กับการตอบสนองความต้องการด้านความมั่นคงปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติ และสอดคล้องกับ สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ (2536) ที่ว่าพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญ

ของประเพณี และการที่พระพุทธศาสนามิได้ปฏิเสธความเชื่อดั้งเดิมทำให้การผสมผสานความเชื่อเรื่องพญาแถนกับหลักพุทธธรรมดำรงอยู่ได้อย่างกลมกลืน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ รัชชัย ขยันทำ (2561) ที่พบว่า แม้เข้าสู่ยุคสมัยใหม่และกระแสโลกาภิวัตน์ ชุมชนยังยึดถือบุญบั้งไฟเป็นศูนย์กลางความเชื่อที่เหนียวแน่น สะท้อนว่าคุณค่าด้านจิตใจของประเพณีมิได้ลดลงตามกาลเวลา หากแต่ทวีความสำคัญในยุคที่ผู้คนขาดแคลนพื้นที่ทางจิตวิญญาณและความผูกพันกับชุมชน

คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟด้านเศรษฐกิจ ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีก่อให้เกิดการหมุนเวียนของรายได้ภายในชุมชนและกระจายสู่กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ตั้งแต่ช่างทำบั้งไฟ ผู้ประกอบการอาหาร ผู้จำหน่ายผ้าไหมแพรวา จนถึงผู้ค้ารายย่อย บนฐานของความสัมพันธ์และน้ำใจมากกว่ากำไรส่วนบุคคล สอดคล้องกับอุดม บัวศรี (2546) ที่ว่าประเพณีในรอบปีของชาวอีสานเป็นกลไกผูกพันทางสังคมที่ส่วนรวมร่วมกันทำนุบำรุงประเพณี

คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟด้านสังคม ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีเป็นกลไกสร้างความสามัคคี เชื่อมความสัมพันธ์ข้ามรุ่น และรักษาพื้นที่พบปะแบบเผชิญหน้าของชุมชน สอดคล้องกับรัชชัย ขยันทำ (2561) ที่พบว่าพิธีกรรมจุดบั้งไฟแฝงค่านิยมเรื่องความสามัคคีและการร่วมแรงร่วมใจ และเป็นเวทีให้เยาวชนสืบสานอัตลักษณ์และภูมิปัญญาชุมชน ซึ่งตรงกับข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลกลุ่มประชาชนที่ระบุว่างานบุญบั้งไฟทำให้คนต่างวัยได้ทำงานร่วมกันและรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์อันยาวนานของชุมชน และสอดคล้องกับพระพีระพงษ์ พิชาลี และชุลีรัตน์ เจริญพร (2561) ที่พบว่าการจัดงานบุญบั้งไฟเป็นจุดศูนย์รวมความสามัคคี มีการถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง และทุกคนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ แม้สังคมและเทคโนโลยีจะเปลี่ยนแปลงไป ชุมชนก็ยังประยุกต์ให้เหมาะกับบริบทโดยรักษาคติเดิมไว้

คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟด้านการเมืองและการปกครองท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีเป็นเวทีบ่มเพาะผู้นำ ฝึกทักษะการบริหารจัดการ และสร้างกระบวนการตัดสินใจร่วมของประชาชน สอดคล้องกับพระพีระพงษ์ พิชาลี และชุลีรัตน์ เจริญพร (2561) ที่พบว่าเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลมีบทบาทร่วมสนับสนุนการจัดงาน ซึ่งตรงกับบริบทของบ้านโพนที่เทศบาลตำบลโพนยกระดับประเพณีให้เป็นยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ ข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้านที่ว่าแต่เดิมก่อนจัดงานต้องประชุมชาวบ้านทุกครัวเรือน ทุกคนมีสิทธิ์พูดและลงคะแนน สะท้อนว่าชุมชนได้ปฏิบัติหลักการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องส่วนรวมมาอย่างยาวนาน

คุณค่าประเพณีบุญบั้งไฟด้านการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า ระบบการสืบทอดภูมิปัญญาการทำบั้งไฟและวัฒนธรรมผู้ไทยมีหลายช่องทางที่ทำงานควบคู่กัน ทั้งครอบครัว กลุ่มสตรี สถาบันการศึกษา และสื่อดิจิทัลของเยาวชน สอดคล้องกับ วิภาษณ์ เทศน์ธรรม และคณะ (2564) ที่เสนอให้ส่งเสริมคนรุ่นใหม่มีส่วนร่วมสืบสานอย่างยั่งยืนและพัฒนาสื่อนวัตกรรมที่บูรณาการประวัติประเพณีกับสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งตรงกับการที่กลุ่มเยาวชนบ้านโพนบันทึกวีดิทัศน์และจัดทำคลังความรู้ดิจิทัล อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังพบความเปราะบางของการสืบทอด สอดคล้องกับ อาทิตย์ คำหงษ์ศา (2559) ที่พบว่าดนตรีผู้ไทยในงานบุญบั้งไฟกำลังประสบปัญหาการสืบทอด เนื่องจากเยาวชนเข้าสู่ระบบโรงเรียนและขาดการบูรณาการกับชุมชน ทำให้การส่งต่อภูมิปัญญาเริ่มขาดช่วง ซึ่งในบ้านโพนปรากฏลักษณะเดียวกัน คือช่างทำบั้งไฟรุ่น

เก่าเริ่มลดจำนวนลงโดยที่ยังถ่ายทอดความรู้เชิงปฏิบัติให้ลูกศิษย์ได้ไม่เพียงพอ และสอดคล้องกับ ยศวดี ตนะดิลก (2558) ที่ชี้ว่าเมื่อประเพณีแปรรูปเป็นสินค้าและการท่องเที่ยว ความเป็นพื้นบ้านและความหมายดั้งเดิมอาจลดลง จึงเป็นประเด็นที่ชุมชนบ้านโพนต้องเร่งรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจกับการธำรงแก่นทางจิตวิญญาณของประเพณี

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การพัฒนาเศรษฐกิจวัฒนธรรมและการยกระดับการรับรอง ผู้นำชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นควรส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ที่เชื่อมโยงกับประเพณีบุญบั้งไฟและผ้าไหมแพรวา เพื่อสร้างรายได้ที่เป็นแรงจูงใจให้คนรุ่นใหม่สืบทอด ควบคู่กับการผลักดันให้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในระดับชาติ และพิจารณาผลักดันสู่การรับรองในระดับนานาชาติตามแนวทางขององค์การยูเนสโกในลำดับต่อไป

6.2 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) สำหรับชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่น ชุมชนบ้านโพน เทศบาลตำบลโพน และหน่วยงานด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว สามารถนำกรอบคุณค่า 5 ด้านที่ค้นพบไปใช้เป็นแนวทางวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาประเพณีอย่างสมดุล กล่าวคือ ใช้คุณค่าด้านจิตใจ สังคม และการสืบทอดเป็นฐานในการรักษาแก่นความหมายของประเพณี ควบคู่กับการต่อยอดคุณค่าด้านเศรษฐกิจผ่านผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ โดยระวังมิให้การพัฒนาเชิงพาณิชย์ลดทอนความหมายดั้งเดิมของพิธีกรรม

2) สำหรับสถาบันการศึกษาและงานวิชาการ ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นสื่อและฐานข้อมูลการเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมผู้ไทยและประเพณีบุญบั้งไฟในหลักสูตรท้องถิ่น ตลอดจนใช้เป็นต้นแบบเชิงระเบียบวิธีและกรอบแนวคิดในการศึกษาคุณค่าของประเพณีในชุมชนอื่น เพื่อขยายองค์ความรู้และเปรียบเทียบให้เห็นทั้งลักษณะร่วมและเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของแต่ละพื้นที่

เอกสารอ้างอิง

ดนัย ไชยโยธา. (2538). *ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น.* โอเดียนสโตร์.

พระพีระพงษ์ พิชาลี, & ชุลีรัตน์ เจริญพร. (2561). อัตลักษณ์ของประเพณีบุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ): กรณีศึกษาตำบลบ้านถ่อน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย. ใน *การประชุมนำเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา ครั้งที่ 13 ปีการศึกษา 2561* (น. 2294–2303). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต.

พิกุล มีมานะ, สัญญา เคณาภูมิ, & สนุก สิงห์มาตร. (2566). การรับรู้เกี่ยวกับการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟจังหวัดยโสธร. *วารสารบัณฑิตสาเกตปริทรรศน์, 8*(2), 12–23.

ยศวดี ตนะดิลก. (2558). *การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของ “บุญบั้งไฟ”: กรณีศึกษางานประเพณีบุญบั้งไฟอำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].

รัชชัย ขยันทำ. (2561). วัฒนธรรมความเชื่อที่มีต่อประเพณีบั้งไฟของคนอีสาน. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์, 23*(2), 89–99.

วิภาษณ์ เทศน์ธรรม, พระมหาจิรายุทธ ปโยโค, & พีรพงษ์ แสนสิ่ง. (2564). การสร้างและพัฒนาสื่อนวัตกรรมเพื่อสืบสานประเพณีบุญบั้งไฟ. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 6*(12), 168–184.

สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์. (2536). *ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย.* โอเดียนสโตร์.

อาทิตย์ คำหงษ์ศา. (2559). *แนวโน้มของดนตรีผู้ไทยในประเพณีบุญบั้งไฟ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์* [รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์]. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

อุดม บัวศรี. (2546). *วัฒนธรรมอีสาน.* คลังนานาวิทยา.

Museum Thailand. (2567). *ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมผู้ไทย ผ้าไหมแพรวาบ้านโพน.* https://www.museumthailand.com/th/museum/Phu-Thai-Museum